

**A Századvég Alapítvány
 hazai energiaszektor helyzetével
 kapcsolatos, nemzetstratégiai
 szempontú szakpolitikai elemzése**

2007. I. NEGYEDÉV

FÖLDGÁZPIACI VÁLTOZÁSOK: NÖVEKVŐ ENERGIAÁRAK

A rendszerváltást követő kormányokat érintő legkényesebb kérdések egyike minden bizonnyal az energiaárak alakulása, azon belül is a földgáz fogyasztói ára. Míg az Antall-kormány esetében – látszólag legalábbis – az üzemanyag-áremelés váltotta ki a felháborodást, addig a Horn-kormány népszerűségvesztéséhez – különösebb megrázkódtatás nélkül – is hozzájárult a restriktív politikával kiegészülő energiaár-emelkedés. Az Orbán-kabinet e tekintetben az erőteljes hatósági árpolitika érvényesítése mellett kötelezte el magát, 2002-re azonban világossá vált, hogy a piaci feszültségeket egy nagymértékű emeléssel lehet csak megszüntetni.

A 2002. évi önkormányzati választások miatt a lépést a Medgyessy-kormány 2003 nyarára halasztotta, s az ÁFA-tartalom 12-ről 15%-ra emelésével 2006 augusztusáig több lépésben emelte a gáz árát. Az – észlelt – lakossági terhek csökkentése érdekében a Medgyessy Péter vezette koalíció létrehozta a „blokkos” gázár-támogatási rendszert, ami egy kompenzációs eljárás útján az 1500m³ alatti „kisfogyasztók” számára jelentős, az 1500-3000m³-t fogyasztók számára csökkentett kompenzációt biztosított, míg a 3000m³ felett elfogyasztott köbmétereket támogatás nélkül hagyta. A rendszer inherens igazságtalansága abban rejlett, hogy:

1. csak a gázzal fűtő családok fogyasztási költségeinek támogatását biztosította;
2. azon a hibás feltételezésen alapult, hogy a kisfogyasztói státusz a szegénység mutatója, holott a nagycsaládosok tipikusan 3000m³-nél több gázt fogyasztottak-fogyasztanak, így a rendszer őket kifejezetten hátrányosan érintette.

Az a tény, hogy a strukturális ellentmondásokat és feszültségeket a Medgyessy-kormány nem oldotta meg, egyre komolyabb terheket rótt az amúgy is deficitel küzdő költségvetésre. A gázár-támogatási rendszer gyökeres átszabásának bejelentésével a 2006-os országgyűlési választások révén hatalmon maradó Gyurcsány-kormány is megvárta az önkormányzati választásokat. Az új támogatási rendszer a rászorultság elve mentén – a minimálnyugdíjhoz igazított – fogyasztási egységre jutó jövedelemsávokat állapított meg, és ehhez igazította az elfogyasztott gázköbméterenként fizetendő összeget. Az átlagos, 1700m³-t fogyasztó család, amennyiben 2007-től nem részesül semmilyen támogatásban,

előreláthatóan 67-70%-al fizet majd többet a gázért. A jelenleg földgázt használó 2,7 millió háztartás egyharmada ezt képtelen lesz kifizetni, ezért számukra a kormány továbbra is kompenzációt biztosít majd; ugyanakkor mindent figyelembe véve várhatóan egymillió ember is segítségért folyamodik majd az önkormányzathoz. Összességében megállapítható, hogy amennyiben a kormány a jelenleg 160-170 milliárd forintos lakossági gázár-támogatást 100 milliárdra kívánja leszorítani, az átlagosan 23%-os lakossági gázár-emelkedést jelent, ami összhangban áll az MNB legutóbbi, a 2007–2008-as esztendőkre vonatkozó prognózisával.

A FÖLDGÁZELLÁTÁS ÉGETŐ NEMZETKÖZI KÉRDÉSEI

A 2006. januári orosz-ukrán és 2007. januári orosz-belorusz földgáz-vita ráirányítja a figyelmet az Európai Unió energiafüggőségére. Míg az EU fennállásának fél évszázada során kevés siker koronázta az energiaellátás-biztonság megteremtésére irányuló igyekezetet, úgy tűnik, hogy az ezredforduló sorozatos energiakrízisei, a növekvő energiaéhség, a klímaváltozással járó környezeti katasztrófák elszaporodása és az energiaellátás növekvő nemzetbiztonsági kockázata rákényszeríti az európai államokat egy közös energiapolitika megfogalmazására. A Közösség energiamérlege erősen aszimmetrikus, vagyis jóval több energiát használ el, mint amennyit maga képes kitermelni. Az energiaellátás biztonságának növelését a beszerzési források és útvonalak diverzifikálásával, valamint új energiahordozók kikísérletezésével teremthető meg, ezáltal csökkentve az egyes energiahordozóknak és beszállítóknak való kiszolgáltatottságot. A fenntarthatóságot a kutatás és a megújuló energiaforrások fokozottabb felhasználása révén érhető el, a fogyasztók anyagi érdekeit pedig az integrált belső piac létrehozásával kívánja biztosítani az Unió.

Az energiahordozók kereskedelmével kapcsolatos ciklikusan megismétlődő vita kapcsán érdemes külön említést tenni az orosz Gazprom csoport terjeszkedéséről, ami – legalábbis egyelőre – feltartóztathatatlanak tűnik, főleg annak tükrében, hogy az európai államok meglehetősen gyengén artikulált közös érdekeikkel szemben az orosz gázóriás nemzetpolitikai és üzleti célok egyesítésének egyre határozottabb törekvéseivel lép fel. Ha az Európai Unió továbbra sem

tesz markáns lépéseket közösségi szintű energiapolitikai céljainak mihamarabbi elérése érdekében, úgy a Gazprom expanziója komoly piactorzító hatásokkal járhat. Az EU gázfogyasztásának majdnem negyedét (23%-át) a Gazprom által szállított földgáz adja, ugyanakkor a kontinens államainak importrészesedése az oroszországi földgázexportból a jelentéktelentől (Hollandia, Spanyolország) a nem elhanyagolhatóan át (Németország) a teljes függőségig (Balti országok) ível. Magyarország tekintetében ez 80%-os Gazprom-, 10% EU- és további 10% egyéb beszállítói részesedést jelent.

Immáron komoly biztonsági aggályokat is felvet a Gazprom arra vonatkozó elképzelése, hogy az európai gázpiaci részesedés terén harmadik Algériával, valamint Líbiával, Katarral, közép-ázsiai országokkal – és esetleg Iránnal – együtt gázkartellt hozzon létre. Noha az erre vonatkozó feltételezéseket Moszkva következetesen cáfolja, tagadhatatlan, hogy a Gazprom üzleti súlyát adott esetben politikai befolyásolásra is felhasználja (ld. Ukrajna, ill. Grúzia esetét), és ezen a téren nézetkülönbség fedezhető fel Európa és Oroszország között. Ez utóbbi tekintetében külön kiemelő a Gazprom abbéli törekvéseinek meggátolásának szükségessége, hogy a közép-ázsiai (Kaspi-) térségből érkező földgázvezetékeket elzárva ellehetetlenítse Európa alternatív gázexportörökhöz való hozzáférést, és ezáltal piaci dominanciára tegyen szert az EU országokban.

Az orosz energiafüggőségről szóló magyarországi viták a körül bontakoznak ki, hogy a hosszú távú energiavásárlási szerződések garantálják-e az energiabiztonságot, vagy pedig célszerű volna elmozdulni az energiaforrások diverzifikálásának irányába, lazítva az Oroszországtól való függésen.

Anélkül, hogy állást foglalnánk a vitában, mindenképpen meg kell említeni azokat az objektív kockázati tényezőket, amik az elkövetkező években Magyarországot (is) érinteni fogják. Ezek:

- az orosz földgázexport struktúraváltása és Európa/Magyarország abból való részesedése,
- a tranzitországokkal (különösen is Ukrajnával) való orosz vita,
- az orosz gázárpolitika hatalmi politikai célokra való alárendelése,
- az orosz gázdiplomácia ékverési kísérlete a nyugati gázfogyasztó országok közé (ld. az egyre elmérgesedő német-lengyel helyzetet a tervezett északi-tengeri vezeték miatt).

Élénkülés jelzi a magyar kormányzat energiapolitikai tevékenységet is és az elmúlt egy évben. Közel tíz esztendő után elkezdődött egy tudatos koncepcióalkotás. A Vajda György vezetésével a kormány mellett felállított energiabizottság a hazai gázipar előtt álló feladatok megvalósítási módjának átgondolását javasolja. A csoport szerint érdemes lenne újragondolni a 150 milliárd forintból építendő és 1,3 milliárd köbméter kapacitású stratégiai gáztároló létesítésének kérdését. Stratégiai készlet kell, de nem biztos, hogy azt egy külön e célra létesített tárolóban kell tartani, amelynek gázát esetleg soha nem használja az ország, létrehozási és fenntartási költségeit viszont kifizeti.

VILLAMOSENERGIA SZEKTOR

Túl a gázbiztonság kérdésén, a Francia-, Német- és Olaszországot egyaránt érintő november 4-i nyugat-európai áramkimaradás – noha közvetlen hatást nem váltott ki Magyarországon – világosan felhívja az igényt a közösségi szintű energiapolitika megalkotására, hazánk számára pedig az új termelőkapacitások üzembeállításának szükségességére világít rá. A 2007. évi piacnyitásra készülődve már mutatkoznak jelei a kapacitásbővítésnek, így például 750 millió eurós ráfordítással a Mátrai Erőmű Zrt egy új, 400 MW-os ligniterőművet tervez építeni Visontán.

A 2007-ben esedékes piacnyitásra készülve 2006. június 1-jén a magyar piacra is belépett a térség legnagyobb elektromos energetikai vállalata, a CEZ. A társaság az elmúlt évben dinamikus növelte piaci befolyását a régióban. Az expanzió komoly állami támogatással megy végbe, ami egyfelől a kedvező szabályozás megteremtését jelenti, másrészt a cseh állam részt vesz a társaság feltőkésítésében. A tudatos állami támogatással épített nemzeti energetikai cégek ígéretes kilátással készülhetnek a piacnyitásra, és olyan helyzeti előnyre tehetnek szert, amelyet később rendkívül nehezen behozható. Az a tény, hogy a CEZ a magyar piacon is megjelent, figyelmeztető jel a magyar kormányzat számára, hogy amennyiben létre akar hozni egy erős nemzeti energiatarsaságot, vagy csak meg akarja őrizni a hazai befolyást a villamos energia piacán, úgy haladéktalanul lépéseket kell tenni.

Összességében elmondható, hogy a magyar energiapiac az utóbbi években óriási verseny alakult ki. Ebben a küzdelemben az egyik ütközési pont az MVM és annak jövőbeli sorsa. Míg az MVM néhány évvel ezelőtt hozzákezdett a piac-

nyitásra való felkészüléshez, és készül egy kiélezett régiós piaci versenyre, addig a magyar kormányzat csak halvány elképzeléssel rendelkezik a társaság jövőjét illetően, holott a piacnyitás és a hatósági árazás 2007-es megszüntetése után az MVM lehet az egyik kulcs a hazai energiapiac és az árak szabályozására. A világpiac jelentős szereplői komoly erőfeszítéseket tesznek új piacok feltárása érdekében. A francia, orosz, német vállalatok egyre dominánsabban vannak jelen a kelet-európai piacokon, és a régiós piacokon egyre markánsabban kezd kirajzolódni egy jelentős koncentráció képe, melynek következtében elképzelhető, hogy közép-távon 5-6 szolgáltató irányítása alá kerül a villamosenergia-szektor. Térségünkben az elmúlt években jelentős német és francia befektetők jelentek meg, amelyek mára megszerezték a térségünkben található államok gázipari elosztó hálózatának és villamos erőmű kapacitásának nagy részét. A megkezdődött liberalizáció hatására a nemzeti energiatársaságok – már ahol létezik ilyen – a külföldi expanzióban látják pozíciók megerősítésnek esélyeit. Ez a folyamat nem csak a nagy nyugat-európai cégekre (EdF, E.ON, GdF stb.) igaz, de a régió tagállamaiban is sikeres piacépítést folytatnak bizonyos cégek (mint a már említett CEZ).

AZ ATOMENERGIA JÖVŐJE ÉS MAGYARORSZÁG

A kormány 2006. szeptember 27-én három bizottságot állított fel, melyek különböző területeken vizsgálják meg a zavarokat okozó szabályozásokat és piaci folyamatokat. Ezek egyike az energetika, melynek munkáját Vajda György irányítja. Személyében egy az atomenergia békés, polgári célú felhasználásának pártfogója került stratégiai pozícióba, aki már korábbi nyilatkozataiban is hangoztatta, hogy meg kellene vizsgálni egy Magyarországon építendő új atomerőmű lehetőségeit. Noha ennek relatíve alacsony a valószínűsége, a már meglévő paksi reaktorok bővítése vállalható politikai célnak tűnik.

A csernobili tragédiát követő években megerősödött erős társadalmi ellenérzések miatt a világ minden országában csak korlátozott atomenergia-fejlesztési lépések voltak lehetségesek, s a politikusok többnyire kerültek az emberek bevonását ebbéli terveikbe. A 21. század küszöbén azonban újraéledőben vannak azok az amerikai és európai viták, melyek egyértelműen a polgári nukleáris kapacitások bővítését szorgalmazzák.

Az atomenergia-felhasználásának bővítését pártolók egyik érve a környezet-kímélő üzemműködés; ezen túlmenően az energiainport-függőség – mely tekintetben Magyarország is „előkelő helyen” szerepel – kérdéskörében is rendelkezik előnyökkel az atomenergia, amennyiben a következő években várhatóan továbbnövekedő kőolaj- és földgázárak tovább drágítják az áramárakat is, súlyos terheket róva a fogyasztókra. Fontos tényező, hogy a nukleáris tüzelőanyag nem a világ krízisrégióiból származik és – ellentétben a földgázzal – alternatív szállítók állnak rendelkezésre.

Az atomenergia polgári célú felhasználásának bővítése kapcsán Magyarországon is nagyjából azokkal a kérdésekkel kell szembenézni, mint a világ többi országában, jelesül a társadalmi elfogadottság olyan elemeivel, mint a félelem az újabb katasztrófától/üzemzavartól (ld. Paks), valamint a radioaktív hulladék utókezelésének problémájától. További kérdés a melléktermének felhasználásából előállítható, katonai célra is felhasználható nukleáris potenciál. Az objektív tények azt mutatják, hogy mindezek tekintetében az atomenergia biztonságos energiaforrás, és a nem polgári célú felhasználásával való visszaélés sem reális, legalábbis Magyarország esetében.

Fontos kiemelni, hogy ellentétben számos nyugat-európai országgal, a magyar társadalom kétharmada az atomenergia hasznosítását elfogadja és támogatja, és ezzel az eredménnyel elsőnek számít Európában. A 2003-as paksi üzemzavar okozta félelmek mára jobbra eloszlottak, és a felmérések szerint a közvélemény bizalma visszaállta az atomenergiával szemben.

A nemzetközi szereplőktől érkező javaslatok is bátorítják az atomenergia nagyobb fokú felhasználását: az OECD Nemzetközi Energia Ügynöksége (IEA) szerint az atomenergia jelentősen hozzájárulhatna az import gáztól való függőség csökkentéséhez és a széndioxid-kibocsátás megfékezéséhez, de csak abban az esetben, ha a kormányok nagyobb szerepet vállalnak a magánberuházások megkönnyítésében.

Mindez a nemrégiben megjelent és nagy vihart kavart, a globális klímaváltozás lehetséges mértékével és annak következményeivel foglalkozó Stern-jelentés tükrében Magyarország számára sem elhanyagolható tényező, így a kormány eminens érdeke egy megfelelő szakmai és politikai konzultáció lefolytatása annak érdekében, hogy az atomenergia iránti bizalom jelenlegi szintjének megtartása mellett formálhassa ez irányú szakpolitikai elképzeléseit.